

E) Az aradi színészet.

Nem lehet biztosan megállapítani, mikor volt Aradon az első színi előadás; annyi azonban bizonyos, hogy a múlt század vége felé már részint műkedvelők, részint német színész-társaságok itt játszottak. Valószínű, hogy 1795—96-ban Kelemen László magyar színtársulata is megfordult nálunk. A német színtársulatok úgy a múlt század utolsó, mint a jelen század első évtizedeiben sűrűn látogatták meg Aradot. E társulatok nagyobb részt alacsony művészi színvonalú képviseltek. Játékhelyiségül a Milics-féle ház nagyterme szolgált, melyet máskor magtárnak is használtak. Ugyanitt lépett fel 1818-ban Kilényi jeles magyar színtársulata, a megyebeli magyar nemesség támogatása mellett, mely annak számára a Milics-ház termét bérelte ki. Támogatta a színtársulatot a város nagyrészt németnyelvű, de hazafias polgársága is, a mit az meg is érdemelt. Daczára az akkori viszonyokhoz képest magas helyáraknak (egy páholy 4—5 frt, zártszék 1 frt, noble-parterre 45 kr., karzat-ülés 15 kr.) a közönség sűrűn látogatta az előadásokat.

Nagy lendületet adott az aradi színészet fejlődésének az 1820-ban felépült állandó színház, mely azután több mint 50 évig szolgált a színművészet hajlékául. Ezt a színházat Hirschl Jakab aradi vagyonos zsidó polgár építette a saját költségén, miután erre Ferencz királytól még 1812-ben engedélyt kapott. E színház építésére nem csak a nyereségvágy, hanem a színművészet iránt érzett lelkesedése is ösztönözte, a mit később beigazolt azzal, hogy egyes magyar társulatoknak a színházat ingyen engedte át. A jelenlegi Simonyi-utczában levő színház az akkori igényekhez képest igen tágas és fényes volt, ha most már nagyon szűknek és szegényesnek tünnék is fel. Igen rossz volt azonban az épület tűzbiztonsági tekintetben. Az ott összezsúfolt temérdek gyulékony anyag s a szűk kijárók tűzveszély esetén — mitől azonban a véletlen szerencse a színházat megkímélte — végzetessé válhattak volna. E színházat 1820-ban egy német színtársulat nyitotta meg, de még ugyanazon évben játszott abban Kilényi magyar színtársulata is, mely azután néhány évnyi időközökben visszavisszatért Aradra s a közönség részéről mindig lelkes pártolással találko-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája,
III. kötet: Első rész

zott. Azonkívül más magyar színtársulatok is játszottak Aradon, jobbára a nyári évad* alatt, míg a téli évadot német színtársulatok előadásai töltötték be. Ez utóbbiak között sok volt a selejtes s a jobbak sem mérközhettek a kiválóbb magyar színtársulatokkal. A város közönségének rokonszenve kezdettől fogva a magyar színtársulatok felé fordult, nemcsak mivel ezek jobbak voltak, de mert méltányolta hazafias hivatásukat. A város is sokat tett a magyar színművészet emelésére, midőn szépművészeti bizottságot alakított, majd a magyar színészek gyámolítására színi alapot teremtett, melybe a városban játszó idegen színtársulatok tiszta jövedelmük egy negyed részét voltak kötelesek befizetni. 1847-ben már a téli évadban is magyar társulat játszott s ezzel a német színészet szerepe Aradon megszünt. Azok a német társulatok, melyek később Aradon próbálkoztak, mind kudarczot vallottak.

A szabadságharcz alatt az előadások szüneteltek, de 1849. őszén már újból megindultak. Ebben a szomorú időben tett az aradi színészet legnagyobb szolgálatot a magyar nemzet ügyének, midőn a hatóságokkal merészen daczolva, a színpadról szünetlenül a hazafiságot hirdette. E téren legnagyobb érdeme néhai Csernovits Péternek, az egykor dúsgazdag, de részben épp áldozatkészsége folytán később elszegényedett aradmegyei földbirtokosnak volt, ki az aradi színház költségeinek jórésztét egy évtizeden keresztül sajátjából viselte. Ő vette bérbe a színház helyiségét s az előadásokat csak az általa meghívott közönség látogathatta. Belépti jegyül saját névjegye szolgált; a színház így mintegy magánjellegű volt s a rendőrség nem köthetett belé, annál kevésbé, mivel Csernovitsot Arad, Csanád, Békés és Csongrád megyék birtokos osztálya támogatta. Sokan voltak Csernovits Péteren kívül is, a kik jelentékeny pénzáldozatokat hoztak. Csernovits a színtársulatot 1849. őszén szervezte Philippovits István igazgatása alatt; az igazgatást csakhamar Szabó József vette át, ki később Havi Mihályt vette maga mellé igazgatótársul. Havi és Szabó társulata a legjobb volt akkor a vidéken, a mit körútain aratott sikerei is beigazoltak. Az előadások magas színvonalon tartattak s e társulat 10 éves működése az aradi színészet fénykora volt.

Csernovits 1859-ben vagyoniilag tönkre jutván, eltávozott Aradról. Szabó és Havi társulata ekkor föloszlott; a színházban előbb Budai József társulata próbálkozott, majd egy öttagú igazgatóság vette át a színházat. 1861—62-ben az ötös igazgatóságból megmaradt Szabó és Philippovits vezetése alatt a társulat, támogatva a megyei földbirtokos osztálytól, hazafias előadásaival nagyban emelte a közönség lelkesedését, a mi a rendőrség részéről szigorú ellenőrzést provokált. Ez időben pendíté meg először báró Bánhidly Béla egy új színház építésének tervét. 1862-ben a város 2000 forint segélyt szavazott meg a magyar színtársulat gyámolítására, melyet azonban a helytartótanács nem hagyott jóvá. Ebben az évben egy

német színtársulat próbálkozott a városban, de nem tudott a magyarral versenyezni, melyet a közönség nagyon megkedvelt. Ekkor azonban már mutatkozik a régi színházi helyiség elégtelensége. A Szabó és Philippovits társulata nem tud megélni s eltávozik Aradról. 1863—4-ben Latabár küzd, 1864—5-ben Szilágyi társulata játszik, erői azonban nem kielégítőek. Ekkor alakul a színházbérlő társaság, mely a régi színházat 1865—6-ban Hubaynak adta ki, a kinek társulata semmiképen sem volt kielégítő. 1866—73-ig Follinusz János volt a színház bérlője, kinek társulata teljesen megfelelt az igényeknek.

Az 1874. évben már fölépült az aradvárosi új színház, melynek építését a város közönsége báró Bánhidya Béla által 1868-ban megindított társadalmi mozgalom hatása alatt 1872-ben határozta el. E célra a város 700,000 frtnyi kölcsönt vett fel. Az új színház 1874. szept. 21-én nyitott meg Ő Felsége jelenlétében, a Nemzeti Színház művészeinek közreműködésével. A színház mintája volt az akkori színházépítésnek s Ő Felsége tetszését is kinyerte.

Az 1874—5. színi évadban Aradon Aradi Gerő társulata játszott, 1875—6-ban pedig Bogyó Alajos és Mándoky Béla társulata, mely Szabó óta a legjobb társulat volt Aradon. A következő társulat, mely Sztupa igazgatása alatt 1876—7-ben játszott, ismét gyenge volt. Az 1877—8-iki színi évadban színüggyámoló-egylet vagy inkább részvénytársaság alakult 400 drb 50 frtos részvénynyel, mely 10 évre bérelte ki a színházat. A színüggyámoló-egylet egy kiváló művezetőt s jeles társulatot szerződtetett, de a közönséget teljesen kielégíteni nem volt képes. Működésének a színház leégése 1883 februárjában véget vetett, mely szerencsétlen eseménynél még szerencsének lehet mondani, hogy az nem előadás közben történt. Arad város törvényhatósága, belátva azt, hogy a színház majdnem nélkülözhetetlen szellemi szükségletét képezi a közönségnek, haladéktalanul elhatározta, hogy a színházat a megmaradt régi falak közt újból felépíti. A színház ujjaépítése csak két év alatt volt befejezhető; addig Mosonyi Károly színtársulata játszott Aradon a nyári évadban a megyeház-útcza végén épített ideiglenes színkörben. A régi helyén újból épített színházat Krecsányi Ignác jeles színtársulata nyitotta meg 1885. október hó 1-én, mely alkalomra Csiky Gergely prologot írt. Az aradi közönség a színi élvezetet egy téli évadon át nélkülözvén, meleg pártolásban részesítette Krecsányi társulatát, mely arra méltó is volt. Krecsányi 1885—9-ig tartotta bérben a színházat; őt Mosonyi (Mansberger) Károly követte, ki meglehetősen gyarló társulattal az 1888—9-diki színi évadot töltötte be. A következő társulat, az Aradi Gerőé, 1888—92-ig játszott Aradon s kinyerte a közönség meglegedését; 1892 őszétől fogva pedig Leszky András színtársulata működik, mely igen jó erőkből áll s a közönség jóindulatú érdeklődésével találkozik.

Az aradi színészet általános jellemzésére megemlíthetjük, hogy Arad közönsége régtől fogva híres műpártolásáról és fejlett ízléséről. Éppen azért a vidék legjobb színészei keresik fel e várost. Számos jeles művészi erő fejlődött ki az aradi színpadon, kik azután a magyar színművészet díszéivé váltak s így az aradi színház valóságos iskolája lett a tehetségeknek. Legyen elég itt Szerdahelyi Kálmán, Hegedűs Lina, Odry Lehel, E. Kovács Gyula, Vizváry Gyula, Krecsányi Sarolta, Hegyesi Mari, Somló Sándor, Császár Imre és Török Irma nevére hivatkoznunk, kik mind Aradon fejlődtek művészekké. Az aradi közönség fejlett ízlését bizonyítja az is, hogy a budapesti színházak művészei gyakran vendégszerepelnek itt fényes sikerrel. 1872-ben a nemzeti színház legjelesb tagjai ideiglenes társulattá szövetkezve egy teljes hónapon át vendégszerepeltek Aradon.

A színtársulatok, melyek télen át Aradon játszanak, nyáron át rendszeren Nagy-Váradon lépnek föl, de máshová, főleg Gyulára, ujabban Csabára is ellátogatnak. E városok közönsége szintén rendszerint meg van elégedve a társulatokkal. A nyári évad különben többnyire hiánynyal végződik s az igazgatók csak azért vállalkoznak rá, hogy társulatuk télire együtt maradjon. A téli évad Aradon többnyire szép jövedelmet hoz az igazgatóknak s eddig csak rossz társulatoknál mutatkozott hiány. A színház műsora jelenleg a drámai műfajokat, népszínművet s operettet öleli fel. A 70-es években az aradi társulatoknak még rendes opera-személyzetük is volt, de jelenleg nincsen s csak néha-néha adnak elő operákat. Nevezetesebb alkalmakkor díszelőadásokat is tartanak, melyek gyakran fényesen sikerülnek. A város részéről a színügyi bizottság ügyel fel a színházra. Hatáskörébe tartozik a színház bérbeadása, a helyárok megállapítása; tartozik felügyelni arra, hogy az előadások a jó ízlésnek s a közérkölciség követelményeinek megfeleljenek. A színügyi bizottság tagjai a főispán, a polgármester, főjegyző, főkapitány s a törvényhatóság által saját kebeléből beválasztott tagok.

A színház az egyszer mindenkorra megállapított pályázati feltételek értelmében 3 évre adatik bérbé, mindig október 1-étől számítva. A színigazgató köteles október 1-étől virágvasárnapig kizárólag magyarul előadásokat tartani mindennap, vagy heti egy szünettel, kivéve a norma napokat. A pályázati feltételek azonkívül számos kikötést foglalnak magukban az előadások minőségére, időtartamára, a próbákra, a színházi személyzetre stb. vonatkozólag; a pályázati feltételek megtartása az igazgató részéről különféle kötbérekkel van biztosítva. Bérösszegül azonban a város egy aranynál rendszerint nem vesz többet.

A megye nagyobb mezővárosaiban minden évben tartatnak színi előadások magyar nyelven, de bizony ezek igen alacsony színvonalon szoktak mozogni, semmi állandósággal nem bírnak és anyagilag is rosszul jövedelmeznek.